

AKADEEMIK A. LUHA ELUST JA TÖÖST

29. detsembril 1958 mõõdus viis aastat meie geoloogide vanema põlve silmapaistvama esindaja Eesti NSV Teaduste Akadeemia akadeemik Artur Heinrichi p. Luha surmast. Vaatamata kõigile raskustele, mille poolest kodanliku Eesti olud olid rikkad, tegi ta ära suure töö teadlasena, teadusliku uurimise organiseerijana, teaduse populariseerijana ja noorte geoloogide kasvatajana.

A. Luha sündis 9. juulil 1892 Keila vallas talupidaja perekonnas. Keskhariduse omandas ta Tallinnas Nikolai I gümnaasiumis, mille 1912. a. lõpetas kuldmedaliga. Samal aastal astus ta Tartu ülikooli matemaatika-loodusteaduskonda. 1915. a. võttis A. Luha osa ülikooli poolt korraldatud zooloogilisest ekspeditsioonist Valgele merele ja uuris 1917. a. ülikooli juures oleva Loodusuurijate Seltsi ülesandel Kasaritsa järve.

Karmid Esimese maailmasõja, Saksa okupatsiooni ja kodusõja aastad ei võimalda teadushuvilisel noormehel ülikooli lõpetada ning ta on sunnitud asuma esialgu Tartu linna koolivalitsuse kantseleiametniku kohale. Aastail 1918—1920 töötab A. Luha Rakvere Eesti Hariduse Seltsi Tütarlaste Gümnaasiumis loodusloo õpetajana ja 1919—1922 Viru maakonna Poeglaste Reaalgümnaasiumi õpetajana ning direktori kohusetäitjana. Võttes aktiivselt osa Rakvere Poeglaste Reaalgümnaasiumi naturalistide ringi töö juhendamisest äratav ta õpilastes huvi loodusteaduste vastu. On võimalik, et just A. Luha mõjul on selle kooli õpilaste hulgast võrsunud mitmeid loodusteadlasi, geologe, füüsikuid ja keemikuid.

1922. a. avaneb A. Luhal võimalus asuda Tartu ülikooli geoloogia kabineti vanem-assistendi kohale ning siit peale pühendub ta Eesti territooriumi geoloogilisele uurimisele. Juba samal aastal valmib tal esimene geoloogia-alane uurimus «*Genus Porambonites* Pand», mis käsitleb Eesti ordoviitsiumi poramboniidide süstemaatikat. 1923. a. antakse talle kõnesoleva töö eest kandidaadi teaduslik kraad geoloogia alal.

Ajavahemikul 1925—1931 täidab A. Luha Tartu ülikoolis geoloogia kabineti ja muuseumi juhataja kohuseid ning peab õppeülesande korras loenguid ja praktikume.

1924. a. alustab ta Saaremaa ja Muhu saare geoloogia uurimist ning aastat kuus hiljem, 19. veebruaril 1930, kaitseb edukalt doktoriväitekirja Saaremaa ja Muhu saare siluri stratigraafiat käsitleval teemal; talle antakse dr. phil. nat. kraad ja eradotsendi õigused. Kuigi A. Luha on juba tunnustatud teadlane, ei võimalda Tartu ülikooli valitsus talle koosseisulist õppejõu kohta ning ta on sunnitud asuma tööle esialgu Eesti Kirjanuduse Seltsi kodu-uurimise toimkonnas, ühtlasi on ta ka maateaduse ja loodusloo õpetajaks Tartu Õpetajate Seminaris.

Aastail 1931—1938 on A. Luha eradotsendiks Tartu ülikoolis, luges fakultatiivseid kursusi geoloogia alal. 1932. a. alates töötab ta Tartu ülikooli sekretäri kohal, kuhu jääb kuni 1938. aastani, mil asub geoloogina tööle Geoloogia Komitees Tallinnas.

1938.—1941. a. täidab A. Luha Tallinna Tehnikaülikoolis õppeülesandeid geoloogia alal ning võtab elavalt osa Loodusuurijate Seltsi Tallinna osakonna tegevusest, esinedes seal ettekannetega Geoloogia Komitee tööst. Pärast Nõukogude korra kehtestamist Eestis 1940. a. nimetatakse A. Luha Tööstuslike Uurimiste Instituudi geoloogia osakonna juhatajaks.

1944. a. sügisel, pärast Eesti NSV territooriumi vabastamist fašistlikest okupantidest, asub A. Luha uue jõuga tööle Eesti NSV Tööstuse Teadusliku Uurimise Keskinstituudi maavarade osakonna juhatajana. 1944.—1945. a. koostati tema juhtimisel Eesti NSV muldastiku kaart ja vormistati vastavad materjalid.

1945. a. valiti A. Luha Tartu Riikliku Ülikooli geoloogiaosakonna paleontoloogia ja stratigraafia kateedri juhatajaks-professoriks ning aasta hiljem Eesti NSV Teaduste Akadeemia tegevliikmeks. 1947. a. 1. jaanuarist kuni surmani, 29. detsembril 1953, oli A. Luha Eesti NSV Teaduste Akadeemia Geoloogia Instituudi direktoriks.

A. Luha on kirjutanud üle 50 lühema teadusliku ja populaarteadusliku sisuga artiklit. Tema olulisemad teaduslikud tööd aga on «Über Ergebnisse stratigraphischer Untersuchungen im Gebiete der Saaremaa-(Ösel-)Schichten in Eesti» ja «Eesti NSV maavarad».

Uurimuses «Über Ergebnisse stratigraphischer Untersuchungen im Gebiete der Saaremaa-(Ösel-)Schichten in Eesti» esitab A. Luha esmakordselt pärast Fr. Schmidt klassikalist tööd stratigraafilise ülevaate Saaremaa aluspõhja lademetest. Tuginedes rikkalikule faktilisele materjalile antakse selles ammendav ülevaade ülemsiluri stratigraafiast. Siinjuures peab kahjuks märkima, et arvatavasti omaaegsete piiratud kirjastamisvõimaluste tõttu on sellest väärtuslikust uurimisest trükkis ilmunud ainult lühike kokkuvõte. Seoses Eesti siluri stratigraafilise uurimisega käis A. Luha ka Norras ja Rootsis ning tutvus nende alade geoloogilise ehitusega. Temast kujunes Eesti siluri stratigraafia parim tundja, kelle koostatud stratigraafilist skeemi Eesti ülemsiluri kohta kasutame praegugi.

Töö Geoloogia Komitees, Tööstuslike Uurimiste Instituudis ning Eesti NSV Tööstuse Teadusliku Uurimise Keskinstituudis viib A. Luha tihedasse kontakti mäetööstuslike ettevõtete ja enam praktilist laadi geoloogiliste probleemidega, surudes tagaplaanile tema senise töö paleontoloogia ja stratigraafia valdkonnas. A. Luha otsesel juhtimisel asuti 1938. a. Kagu-Eestis kvaternaarse setete geoloogilisele kaardistamisele ning hiljem obolus-fosforiidi maardlate uurimisele Põhja-Eestis. Mitmesuguste maavarade leiukohtade uurimised annavad A. Luha võimaluse koondada meie maavarade kohta rikkalikku faktilist materjali, mille ta võtab kokku oma töös «Eesti NSV maavarad». Selles kokkuvõtlikus teoses on esitatud Eesti NSV geoloogilise ehituse põhijooned ning kõik olulisemad andmed Eesti maavarade kohta, taotlemata viimse kui allika ja peensuse mainimist ning üksikleiukohtade põhjalikku kirjeldamist. Teos ilmub eesti ja vene keeles ning on mõõdapääsmatult tarvilik igale Eesti geoloogia alal töötajale, samuti ka praktikeeridele, kellele ta õieti oligi mõeldud.

Peale nende on A. Luha sulest ilmunud rida lühiauurimusi, nagu Saaremaa ja Muhu pankadest, Saaremaa dolomiitidest, Saaremaa karstist, Kalana marmorist, tsistiididest Eesti gotlandiumis, ostracoderme Saaremaa *Eurypterus* lademest jt.

Töötades ENSV TA Geoloogia Instituudis ning olles samal ajal Tartu Riikliku Ülikooli geoloogiaosakonna paleontoloogia ja stratigraafia kateedri juhatajaks ja professoriks, teeb A. Luha suurt organisatoorset tööd. Geoloogia Instituudis osutab ta suurt tähelepanu Eesti territooriumi igakülgele geoloogilisele uurimisele, tema juhendamisel ja algatusel asutakse süstemaatiliselt uurima Eesti NSV hüdroteoloogiat ja geofüüsikat.

Ülikooli õppejõuna oli A. Luha eeskujulik pedagoog, kes kõiki võimalusi kasutas, et arendada üliõpilastes võimet iseseisvaks tööks. Tähelepanuväärne on A. Luha põhjalikkus töötamisel ja samal ajal tagasihoidlikkus, isegi liigne tagasihoidlikkus oma tööde avaldamisel, mille tõttu tema uurimustest on kuni siiani palju väärtuslikku avaldamata jäänud. Tema tööd aga on olulise tähtsusega ning kannavad ta nime tulevikku.

H. PALMRE

ARTUR HEINRICH LUHA TÖÖDE BIBLIOGRAAFIA

1918

1. Mis viib teadust edasi? Sirvilauad, 1918, lk. 37-50.

1923

2. Ajaarvamisest geoloogias. Loodus, 1923, nr. 9, lk. 529—541, 2 joon.
3. Repts.: Я. В. Самойлов. Очередные работы в области изучения осадочных пород М., 1923. 19 с. (Тр. Ин-та прикладной минералогии и петрографии. Вып. 3.) Loodus, 1923, nr. 10, lk. 639—640.

1924

4. Virumaa paekallas. Geoloogiline ülevaade. Rmt.: Virumaa. Rakvere, 1924, lk. 292—314.

1926

5. Prof. Hendrik Bekker. Nekroloog. Geol. Inst. Toim., 1926, nr. 4, lk. 81.
6. Prof. Bekker õpetajana. Loodusuurijate Seltsi aruanded, kd. 33, 1926, lk. 16—21.

1927

7. Pilte Muhu ja Saaremaa pankadelt. Rahvaülikool, 1927, nr. 2, lk. 66—72, 1 kaart, 6 fotot; 1928, nr. 3, lk. 132—140, 1 kaart, 8 fotot.

1928

8. Beiträge zu Reinwaldt, J. Bericht über geologische Untersuchungen am Kaalijärvi (Krater von Sall) auf Ösel. Loodusuurijate Seltsi aruanded, kd. 35, 1928, lk. 30—70, 1 joon., 8 tab.; Geol. Inst. Toim., 1928, 41 lk., 1 joon., 8 tab. Bibliogr.: lk. 41—42.

1930

9. Kalana marmor. Loodusevaatleja, 1930, nr. 1, lk. 23. Artikli all: Ar-ha.
10. Kesselaid. Loodusevaatleja, 1930, nr. 6, lk. 169—174, 5 joon.
11. Rüükalade suurkivistisi Eestis. Loodusevaatleja, 1930, nr. 5, lk. 129—133, 5 jooni.
12. Saaremaa marmor. Loodusevaatleja, 1930, nr. 3, lk. 73—78, 5 joon.
13. Über Ergebnisse stratigraphischer Untersuchungen im Gebiete der Saaremaa-(Ösel-) Schichten in Eesti (Unterösel und Eurypterusschichten). Acta Univ. Tartu, A, 18, 1930, N 6, 18 p.; Geol. Inst. Toim., nr. 22, 1930, 18 lk.

1931

14. Geoloogiline rännak Otepääl. Loodusevaatleja, 1931, nr. 5, lk. 139—145, 1 joon. Bibliogr.: lk. 144—145.
15. Salajõgedest Mustjalas, Saaremaal. Loodusevaatleja, 1931, nr. 3, lk. 67—70, 1 joon.

1932

16. Eesti. Geoloogiline koostis. Eesti entsüklopeedia. Trt., 1932, kd. 2, veerg 528—535; Eesti entsüklopeedia. Täiendusköide. Trt., 1940, kd. 2, veerg 216—221.
17. Geoloogilisest uurimisest Eestis. Loodusuurijate Seltsi aruanded, kd. 38, 1932, lk. 73—81.
18. Kahe geoloogi mälestuseks. Prof. H. Bekker. Akadeemik Fr. Schmidt. Loodusevaatleja, 1932, nr. 2, lk. 39—42, 2 joon.
19. Juhatusi geoloogilisteks vaatlusteks. Trt., 1932. 8 lk., 4 joon. (Juhatusi teadusliku töö korraldamisel. Nr. 3).
20. Kipsilademeist Irboskas. Loodusevaatleja, 1932, nr. 1, lk. 1—4, 4 joon.

1933

21. Geoloogiline rännak Peetri jões. Eesti Loodus, 1933, nr. 4, lk. 76—81, 4 joon.
22. Liivakividest. Loodusevaatleja, 1933, nr. 3, lk. 68—71, 2 joon.
23. Meetodilisi märkmeid liivakivist. Loodusevaatleja, 1933, nr. 1, lk. 3—6.
24. Rets.: Johan Kiaer. Ed. by A. Heintz. New *Coelolepids* from the Upper Silurian on Oesel (Esthonia). Eesti Loodus, 1933, nr. 1, lk. 20—21. Artikli all: A.L.
25. Rets.: Kaljuvee, J. Die Grossprobleme der Geologie. Tln., 1933, 162 S., 41 Abb., 4 Karten. Loodusevaatleja, 1933, nr. 3, lk. 89—92.
26. Rets.: A. Leht. Läbi viie mandri. 1. Maateaduse õperaamat koolidele. Trt., 1934. Loodusevaatleja, 1934, nr. 4, lk. 122—123. Artikli all: Ar-ha.
27. «Roostetorusid» liivas. Loodusevaatleja, 1933, nr. 6, lk. 169—171, 1 joon.

1934

28. Kivist läbikasvanud juur. Loodusevaatleja, 1934, nr. 2, lk. 58—69, 1 joon.
29. Mõtteid kodumaa looduse uurimise korraldamise asjus. Loodusevaatleja, 1934, nr. 6, lk. 164—165, 1 joon.
30. Saaremaa. Maateaduslik, majanduslik ja ajalooline kirjeldus. Toim. A. Luha. Trt., 1934. 368 lk. Lisa: mitmevärviline kaart 1 : 100 000.
31. Saaremaa pinnaehitus ja aluspõhi. Äratr. koguteosest: Eesti. 6. Saaremaa. Trt., 1934, lk. 4—22, 4 kaarti, 7 joon.

1935

32. Allikalubi ehk kobekivi. Loodusevaatleja, 1935, nr. 6, lk. 162—165, 3 joon.
33. Dr. phil. Gustav Vilbaste (Vilberg) 50 aastane. Eesti Loodus, 1935, nr. 4, lk. 139—140.
34. Dr. phil. Gustav Vilbaste (Vilberg) 50 aastane. Loodusevaatleja, 1935, nr. 4, lk. 97—99, portr.
35. Kaarel Michelson 50 aastane. Loodusevaatleja, 1935, nr. 1, lk. 32.
36. Kodu-uurimise toimkonna töökava lähemateks aastateks. Loodusevaatleja, 1935, nr. 5, lk. 149—152.
37. Kodukoha kirjeldamise kava. Toim. A. Luha. Trt., 1935. 16 lk. (EKS kodu-uurimise toimkonna väljaanne, nr. 12)
38. Labrador uurimisele. Loodusevaatleja, 1935, nr. 1, lk. 31. Artikli all: Ar-ha.
39. Maavärinaist Eestis. Loodusevaatleja, 1935, nr. 3, lk. 66—67.

1936

40. Avastusi maavarade alal. Loodusevaatleja, 1936, nr. 1, lk. 1—3.
41. Kose kihelkonna geoloogiast. Loodusevaatleja, 1936, nr. 4/5, lk. 99—105, 4 joon.
42. Saue saladusi. Loodusevaatleja, 1936, nr. 2, lk. 36—38.

1937

43. Muhu pangad. Loodusevaatleja, 1937, nr. 1, lk. 111—118, joon.

1939

44. Paar uut kivistist Saaremaa lademeist. Eesti Loodus, 1939, nr. 2/3, lk. 98—99, 4 joon.
45. Tsüstiidide esindaja Eesti gotlandiumist. Eesti Loodus, 1939, nr. 2/3, lk. 98—99, 1 joon.

1940

46. Aruanne Geoloogilise Komitee tegevusest. 18. VIII 1937 — 1. IV 1939. Tln., 1940. 18 lk., joon. Resüme ingl. k.
47. Kesselaid. Looduskaitse, 1940, 2, lk. 214—221.
48. Uusi ostrakoderme Saaremaa *Eurypterus* lademest. Eesti Loodus, 1940, nr. 1, lk. 17—24, 3 joon.

1943

49. Maateadus. Gümnaasiumi IV klassile. Trt., Eesti Kirjastus, 1943. 104 lk. Autorid: A. Luha, J. Kents, P. Lannus.

1946

50. Eesti NSV maavarad. Rakendusgeoloogiline kokkuvõtlik ülevaade. Trt., RK Teaduslik Kirjandus, 1946. 180 lk., 8 tahv., 9 kaarti, 37 tab., 12 joon. (Eesti NSV Tartu Riikliku Ülikooli geoloogilised tööd. 2). Bibliogr.: lk. 173—176.

1947

51. О проблемах в области геологии и полезных ископаемых Эстонской ССР. Teaduslik Sessioon 23.—29. apr. 1947. Füüsikalis-Matemaatiliste ja Tehniliste Teaduste Osakonna istungid. (Eesti NSV Teaduste Akadeemia). Trt., 1948, lk. 55—70.

1948

52. Полезные ископаемые Эстонской ССР. — Тарту, 1948. 195 с., 13 л. илл. Библиогр.: с. 189—192.

1949

53. Eesti NSV maavarad. Tln., 1949, 11 lk. (Äratr.: Plaanimajandus, 1949, nr. 8—9, lk. 1—11).

PERSONALIA

1. Dr. A. Luha Ülikooli sekretäriks. Loodusevaatleja, 1932, nr. 5, lk. 158.
2. Eradotsent dr. A. Luha esiloeng 1. okt. s. a. Loodusevaatleja, 1930, nr. 5, lk. 157.
3. Kodu-uurimise toimkonna tegevusest 1931. a. [Abiesimeheks dr. A. Luha.] Loodusevaatleja, 1932, nr. 1, lk. 27.
4. Lepiksaar, J. Mälestusi ja märkmeid Rakvere Poeglaste Gümnaasiumi Naturalistide Ringi 15. tegevusaasta puhul. [A. Luha tegevusest ringis 1920.—1922. a. koolijuhatajana ja aineõpetajana.] Loodusevaatleja, 1932, nr. 3, lk. 86—89.
5. Loodusteadlaste suvetöid. Dr. A. Luha geoloogilisi vaatlusi Viljandimaal. Eesti Loodus, 1936, nr. 4, lk. 174.
6. Loodusteadlaste suviseid välistöid. [Dr. A. Luha kivististe kogumisest Saaremaal.] Eesti Loodus, 1937, nr. 4, lk. 179.
7. Noored kodumaa uurimistöö. [Dr. A. Luha Eesti Noorsoo Karskusliidu juurde loodud kodumaa tundmaõppimise harrastusringi juhtivas toimkonnas.] Loodusevaatleja, 1938, nr. 3, lk. 92.
8. Orviku, K. Artur Luha. [Nekroloog.] Eesti NSV Teaduste Akadeemia Toimetised, 1953, nr. 4, lk. 622—623.
9. Орвiku, К. А. X. Луха 1892—1953. Некролог. Тр. Ин-та геол. АН ЭССР, 1956, № 1, с. 5—8.
10. Teaduslikud kõned Loodusuurijate Seltsis. A. Luha: Ülevaade Eesti ordoviitsiumis leiduvatest poramboniitidest. [Lühiteade.] Loodus, 1924, lk. 230.
11. Uus geoloogia doktor. Loodusevaatleja, 1930, nr. 2, lk. 63.
12. Ülevaade 1934. a. suvel teostatud välistöödest loodusteaduste alal. [A. Luha Lõuna-Viljandimaa geomorfoloogiaga tutvumas.] Eesti Loodus, 1934, nr. 4, lk. 94—96.
13. Ülevaade uurimistöödest ja nende tulemusist möödunud suvel kodumaal. [Andmeid A. Luha ja K. Orviku uurimuste kohta.] Loodusevaatleja, 1932, nr. 4, lk. 117—119.
14. Ülevaade uurimistöödest kodumaal tänavu suvel. [A. Luha, Muhu ja Saaremaa geoloogia, Otepää ja Rõngu kvartäärgeoloogia.] Loodusevaatleja, 1931, nr. 4, lk. 120—121.